

takrir söz konusu yasağı neshetmiş olmaktadır (Gazzâlî, III, 327-328). Genellikle haberlerin kabul veya reddiyle ilgili olarak incelenen takririn muhtevası dinî-dünyevî, ahkâmıla ilgili olan-olmayan, şer'î olan-olmayan gibi ayırmalar yapılarak ele alınmış, Hz. Peygamber'in kendisine ulaştırılan bir haber karşısında sükût etmesine bu haberin dinî veya dünyevî muhtevaya sahip oluşuna göre farklı anlamlar yüklenmiştir (Seyfeddin el-Âmidî, II, 39; Bedreddin ez-Zerkeşî, IV, 206; M. Süleyman el-Eşkar, II, 114-116).

Takrirî sünnet birçok usûl-i fıkıh eserinin sünnet, haber, beyan gibi bahislerinde yer almıştır. Özellikle İbn Kayyim el-Cevziye takrirî sünnete dair başka eserlerde bulunmayan çok sayıda örnek zikretmiş, Alâî ise sünnetin diğer kısımlarıyla takririn teâruzu konusunu müstakil bir başlıkta incelemesiyle dikkat çekmiştir (*İ'lâmü'l-muvaqqâ'în*, II, 367-370; *Taḥṣîlü'l-icmâl*, s. 189-204). Günümüzde konuyu ele alan eserler arasında Muhammed Süleyman el-Eşkar'ın *Ef'âlü'r-Resûl ve delâletühâ 'ale'l-ahkâmi's-şer'iyye* adlı doktora tezi (I-II, Beyrut 1408/1988), Muhammed el-Arûsî Abdülkâdir'in *Ef'âlü'r-Resûl ve delâletühâ 'ale'l-ahkâm* adlı eseri (Cidde 1984, 1991) ve Muhammed Ebû Umş'e'nin *Ef'âlü'r-Resûl ve takrirâtühû ve delâletühâ 'ale'l-ahkâmi's-şer'iyye* adlı çalışması (Mekke 1977) sayılabilir. Halit Özkan, *Takrirî Sünnet ve Sahîh-i Buhârî'deki Takrirler* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (2000, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "kr" ve "snn" md.leri; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1403/1983, VII, 165-173; Ebû Ali Hasan b. Şihâb el-Ukberî, *Risâle fi usûlil-fıkh* (nşr. Muvaḥḥab b. Abdullah b. Abdülkâdir), Mektepe 1992, s. 59-60; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-'Udde fi usûlil-fıkh* (nşr. Ahmed b. Ali Seyr el-Mübârekî), Riyad 1414/1993, I, 127-128; Bâcî, *el-Minhâc* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1407/1987, s. 21; a.m.f., *İhkâmü'l-fuşûl fi ahkâmi'l-uşûl* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1407/1986, s. 317; Ebû İshak eş-Şirâzî, *Şerhu'l-Lüma'* (nşr. Abdülmeccid Türkî), Beyrut 1988, I, 561; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûlil-fıkh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 498; Gazzâlî, *el-Müstasfâ* (nşr. Hamza b. Zühayr Hâfız), Cidde 1986, III, 65, 327-328, 472, 473; Fahreddin er-Râzî, *el-Mahşûl* (nşr. Tâhâ Câbir el-Alvânî), Beyrut 1412/1992, IV, 285-286; Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi usûlil-ahkâm*, Kahire 1387/1968, I, 173-174; II, 39, 308; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasim-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, III, 287-288; İbn Kayyim el-Cevziye, *İ'lâmü'l-muvaqqâ'în*, II, 367-370; Alâî, *Taḥṣîlü'l-icmâl fi te'ârûzül-akvâl ve'l-ef'âl* (nşr. M. İbrâhîm Hifnâvî), Kahire 1416/1996, s. 189-204; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ* (nşr. Ömer Süleyman

el-Eşkar), Kahire 1988, IV, 201-213; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), IV, 431, 432; XIII, 323, 325, 398; Abdurrahman b. Ca'dullah el-Bennânî, *Hâşiyetü'l-Bennânî 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Mahallî*, Kahire 1356/1937, II, 95; Abdülfettâh Ebû Gudde, *et-Tetimme fi's-sünneti'l-takrirîyye* (Zehebî, *el-Mûkızta* [nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde] içinde), Halep 1405, s. 97; M. Süleyman el-Eşkar, *Ef'âlü'r-Resûl ve delâletühâ 'ale'l-ahkâmi's-şer'iyye*, Beyrut 1408/1988, II, 102, 114-116, 129-130.

HALİT ÖZKAN

TAKRİR

(تقريب)

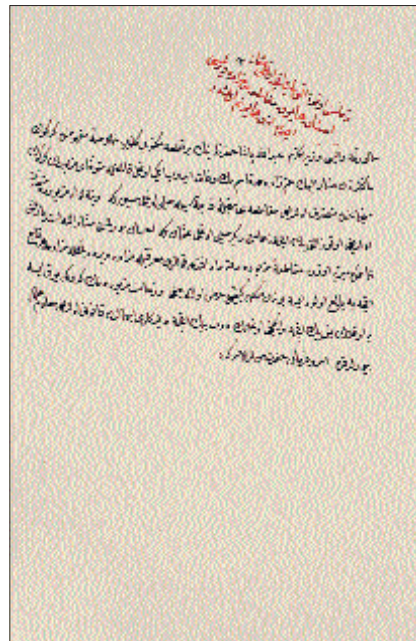
Osmanlı diplomasisinde kullanılan bir belge türü.

Arapça **karâr** kökünden türeyen **takrîr** sözlükte "yerleştirmek, kararlaştırmak" anlamına gelir. Diplomasî terimi olarak bir işi veya konuyu yazılı şekilde ilgili mercilere bildiren belge türünü ifade eder. Son devir kitâbet kurallarına dair bir eserde takrir "bir memuriyet, bir rütbe ve maaş verilmesine, kalem ve daire teşkiline dair resmî daire âmirlerince elkâbsız olarak tezkire gibi yazılan ve mühürlenmiş belge" şeklinde açıklanır (Mehmed Tefvik, s. 424). Takrirlerin ilk rûknü davet formülü olup diğer belgelerde olduğu gibi çok defa "hü-

ve" ifadesidir ve belgenin en üst kısmına yazılır. Bundan sonra elkâb kullanılmadan doğrudan konuya girilir. Nâdiren, "Takrir-i kullarıdır ki" şeklinde bir hitap ifadesiyle başladığı olur. Nakil rûknü meselenin etrafına ortaya konulduğu bölümdür. Burada meselenin ne olduğu, sebepleri, eskiden beri süregelen uygulaması, bununla ilgili bir ferman veya hatt-ı hümâyün varsa hangi padişah zamanında verildiği vb. belirtilir; sonunda takririn gönderildiği merciin konu hakkındaki kararının istendiği kısım yer alır. Takririn sunulduğu kişiye göre bitiş cümlesi farklılık gösterir. Padişaha sunulan takrirlerde, "(Bâki) emr ü ferman ... padişahım hazretlerindir" diye sona ererken sadrazama veya diğer yüksek seviyeli devlet erkânına gönderilen takrirler, "Emr ü ferman ... veliyü'l-emrindir"; "men lehül-emrindir" ifadeleriyle biter. Şifahî olarak verilip yazılı hale getirilen takrirlerle yabancı misyon temsilcilerine verilen takrirlerin tercümesinde kimin takriri olduğu başında açıkça bildirildiği gibi aynı hizada tarihi de kaydedilir. XIX. yüzyıla kadar takrirlerde imza, mühür ve tarih bulunmaz; nâdir olarak alt bölümde "bende" ifadesi yer alır. XIX. yüzyıl başlarında sadece takrir sahibinin mühürü basılırken daha sonra makam adı da yazılmaya başlanmıştır.

Son devir münşeat mecmualarında takrirler birkaç gruba ayrılarak incelenmiş, bunlardan devlet dairelerinin âmirleri tarafından Bâbîâlî'ye sunulan takrirlerle ilk sırada yer verilmiştir. Bu takrirlerde elkâb ve imza bulunmaz, sadece memuriyet unvanı yazılır, altı şahsî mühürle mühürlenirdi. Merkez daireleri müdürlerince yazılan takrirlerde ise kendilerine ait mühür kullanılırdı. Ayrıca Dîvân-ı Muhâsebât'ın, sefâretlerin, Meşrutiyet sonrasında mebusların herhangi bir mesele hakkındaki meclis sundukları yazılar, gayri müslim cemaatlerce Osmanlı resmî makamlarına verilen yazılar da takrir türü içerisinde değerlendirilmiştir. Takrirler için genellikle İstanbulî kâğıt kullanılır ve kâğıdın yukarıdan dörtte birlik kısmı boş bırakılarak yazıya başlanırdı. Takrirler her zaman sunuldukları makamlarca neticeye bağlanmaz, bazan bir üst makama gönderilirdi. Meselâ sadrazama sunulmuş bir takrir hakkında padişahın görüş ve emrinin alınması gerektiğinde ayrı bir telhise ihtiyacı duyulmayıp takrir bir derkenar ilâvesiyle padişaha doğrudan doğruya takdim edildiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bu durumda bazan kimin takriri olduğu, bazan da hangi konuyla ilgili bulun-

Sadrazam takri ve üzerinde III. Osman'ın hatt-ı hümâyünü (BA, A.AMD, Dosya nr. 12/20)

duğu kısaca belirtilir, zaman zaman açıklanmalı uzun derkenarlar yazılırdı. Padişah takriri inceledikten sonra konuyla ilgili hatt-ı hümayunu kaleme alırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Tefkik, *Usûl-i İnşâ ve Kitâbet*, İstanbul 1307, s. 424; Mehmed Fuad, *Usûl-i Kitâbet-i Resmîyye*, İstanbul 1328; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul 1994, s. 214-217, 499-503.

MÜBAHAT S. KÜTÜKOĞLU

TAKRİZ

(التقريض)

Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı.

Sözlükte “zelil iken şeref ve yücelik kazanmak” anlamındaki **karaz** kökünden türeyen **takrîz** “hayatta olan bir kimseyi övmek” demektir. Kelime, “Hıristiyanların İshâ-yı aşırı derecede övdüğü gibi siz de beni övmeyin” meâlindeki hadiste (İbn ü'l-Esr, IV, 43) bu mânada geçmektedir. **Karz** (kesmek) kökünden **takrîz** de (تقريض) kişiyi övmek anlamında kullanılmakla birlikte bu övmek-yermek şeklinde karşıt anlam bildiren kelimelerdendir (*Lisânü'l-Arab*, “krz”, “krz” md.leri; *Kâmus Tercümesi*, II, 1294; III, 170 [Osmanlı Türkçesi'nde ikinci şekil kullanılmıştır]). **Takrîz**, Şark kitap telif usulünde eser ve müellifin okuyucuya takdimini ifade eden yaygın bir terimdir. Hazırlanan eser nihaî şeklini aldıktan sonra hattatlarca çoğaltılmadan veya basılmadan önce müellifi tarafından devrin ilim ve sanat adamlarına sunulur, onların kitap ve yazarı hakkındaki düşüncelerine dair bir metin esere eklenirdi. Bundan amaç kitap ve müellifin okuyuculara tanıtılması, ve öneminin duyurulmasıdır. Bu tür yazılarda genellikle kitabın telifinden duyulan memnuniyet belirtilir, müellifin başarılarının devamı temennisinde bulunulur, nâdiren bazı eksik ve yanlışlardan söz edilir. Takrîzler ekseriyetle müellifin talebi üzerine kaleme alınır. Bununla beraber müellifin vefatından sonra yazılan takrîzler de vardır. Takrîzler çoğunlukla secili nesirle kaleme alınmakla birlikte manzum veya nesir-nazım karışık şekilde olanları da mevcuttur. Takrîz sahibi lügat bilgisini ve edebî sanatlardaki maharetini ortaya koymak için takrîzine özen gösterir, söz sanatlarını yoğun biçimde uygular. Bu metinlerde bazan müellifle ilgili bilgiler de yer alır. Bi-

yografi yazımında bu bilgilerden faydalanılmıştır.

Arap edebiyatında ilk takrîzin kimin tarafından kaleme alındığı bilinmemektedir. Ancak kitaplara yazılan şerh ve hâşiyelerin mukaddimelerinde eser ve müellifi hakkında yer alan övücü ifadeler takrîz geleneğinin başlangıcı sayılabilir. *Ke-lîle ve Dimne*'nin Sâsânî Hükümdarı I. Enüşirvan zamanında (531-579) Sanskritçe aslından yapılan Farsça tercümesine eklenen mukaddime, eserin güzelliklerini ve yararlarını anlatması bakımından en eski takrîz örneği niteliğindedir. İbn Cinnî'ye (ö. 392/1002) ait kitabın adında “hayattaki bir kimseyi övmek” anlamında takrîz kelimesi kullanılmıştır. Şair, Ebû Nuvâs'ın urcûzesini şerhettiği eserine *Tefsîrü Urcûzeti Ebî Nuvâs fî takrîzi'l-Fazl b. er-Rebjî vezîri'r-Reşîd ve'l-Emin* adını vermiştir. Kalkaşendî edebî nesrin en güzel örneklerinden olan takrîz hakkında, “Bir ilim dalında eser yazıldığı veya sanat değeri yüksek bir kaside nazmedildiği zaman o sanatın ehli olanlar söz konusu kitap veya kasideye takrîz yazıp belâgata dair hünerlerini ortaya koymaya çalışırlar” demektir (*Şubhu'l-a'sâ*, XIV, 335). Kalkaşendî ayrıca bazı örnekler zikreder. Meselâ Tâceddin Ali b. Dirhem el-Mevsilî'nin besmelenin Fâtîha'dan bir âyet olduğunu kanıtlamak amacıyla kaleme aldığı eseri hakkında Selâhaddin es-Safedî takrîz yazmıştır (*a.g.e.*, XIV, 335-340). Buna İbn Nâsirüddin'in telif ettiği *er-Reddû'l-vâfir*'e İbn Hacer el-Askalânî'nin yazdığı takrîzi de eklemek mümkündür. Bu takrîz *Takrîz li'bn Hacer 'ale'r-Reddû'l-vâfir li'bn Nâsir* adıyla yayımlanmıştır (Küveyt 1409/1988, 19 sayfa). Bedreddin eş-Şiblî'nin *Me'hâsinü'l-vesâ'il*i için Zehebî, Muhammed b. Ali ed-Dimyâtî ve Safedî birer takrîz kaleme almıştır.

Bilindiği kadarıyla şarkiyatçılardan takrîz konusuna ilk defa W. Ahlwardt, Berlin Kütüphanesi Arapça yazmalarına dair hazırladığı katalogun girişinde dikkat çekmiş, ardından Franz Rosenthal bir makalesinde 795'te (1393) Mısır'da telif edilen bir esere İbn Haldûn ve İbn Hacer'in yazdığı takrîzleri İngilizce'ye çevirerek neşretmiştir (bk. bibl.). C. Woodhead bir makalesinde (bk. bibl.) takrîz geleneği hakkında bilgi vermiş; Mehmed b. Mehmed'in Sultan II. Osman'a sunduğu *Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr* adlı eserin başında yer alan Ahîzâde Hüseyin, Zekeriyâzâde Yahyâ, Abdülmecid Sivâsî, Mehmed Bahşî, Ganîzâde Nâdirî ve Taşköprizâde Kemâledin efendilerin takrîzlerini İngilizce tercü-

meleriyle birlikte yayımlamıştır. Rudolf Vesely de “Das Taqriz in der arabischen literatur” adıyla bir makale yazmıştır (*Die Mamluken* [Schenefeld 2003], s. 379-385). Takrîzler, Ahmed İlmî'nin *Hulâsâtü't-takrîzâtü'l-vâkı'a fi'r-Reddû'l-vâfir* adlı eserinde olduğu gibi bazı mecmualar içinde de bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Pertevniyal Sultan, nr. 3747, vr. 52-55).

Bir kitapta birden fazla takrîz bulunabilmektedir. Sadreddin el-Basrî'nin *el-Hamâsetü'l-Başriyye* adlı kitabına (nşr. Muhtârüddin Ahmed, Beyrut 1403, II, “Hâtîmetü'l-kitâb”, s. 1-24) devrin tanınmış âlim, edip ve devlet adamlarından on iki kişi manzum-mensur takrîzler yazmıştır. *Rûhu'l-me'ânî*'nin ilk baskısında (Bulak 1301-1310) Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin çağdaşı on dokuz âlim ve edibin takrîzi yer almaktadır. Takrîzlerin çokluğu bakımından ilgi çekici örneklerden biri Muhammed b. Alevî el-Mâlikî el-Hasenî'nin (ö. 2004) *Mefâhîm yecübü en tüşahhâh* adlı eseridir (trc. Hasan Ali Yaşar, *Düzeltilmesi Gereken Kavramlar*, İstanbul 2007). Buradaki elli sekiz takrîz Vehhâbîler'in karşı çıktığı bazı dinî uygulamaya ve kanaatlerin cerhedildiği kitaptaki görüşleri desteklemek ve ilgili konularda Ehl-i sünnet inancını öne çıkarmak amacıyla hareket edildiğini göstermektedir. Talebesinin eserini beğenen hocalar tarafından yazılan bazı takrîzlere örnek olarak Saîdüddin el-Fergânî'nin İbn ü'l-Fârîz'ın *el-Kaşîdetü't-tâ'îyye*'si için kaleme aldığı Farsça şerhe hocası Sadreddin Konevî'nin takrîzi gösterilebilir. Takrîzler yazarlarının düşünce ve inançlarını ortaya koyan metinler olduğundan onlar hakkındaki kanaatlerin teşekkülünde dikkate alınmıştır. Nitekim İbn ü'l-Havvâm, hâmisî Reşîdüddin Fazlullâh-ı Hemedânî'nin İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han tarafından öldürülmesinden (718/1318) sonra onun tefsirine yazdığı bir takrîzden dolayı küfürle itham edilerek mahkemeye verilmiş, ancak hâkim karşısında kelime-i şehâdet getirince serbest bırakılmıştır.

Fars edebiyatında takrîz başlığı altında tanıtıcı ve övücü yazıların yazılması yeni bir olgudur. Ancak “dîbâce” ismiyle takrîze benzeyen bir bölümün eserlere eklenmesi geleneği eski dönemlere kadar gider. IX. (XV.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanan dîbâcelerde edebî bir üslûpla kitap ve müellifi tanıtılıp övülür, eser zamanın sultanına veya ileri gelenlerinden birine ithaf edilir. Gerçekte dîbâce yazarlar (dîbâce-nüvis) saray ve hükümet divanındaki münşiler olup bu onların bir